

Ks. Augustyn ECKMANN
(Lublin, KUL)

KULT MĘCZENNIKÓW AFRYKAŃSKICH W PISMACH ŚW. AUGUSTYNA

Kult świętych w czasach św. Augustyna był kultem męczenników. Świadczył on o religijnej gorliwości bądź to całego Kościoła, bądź to Kościoła lokalnego.

1. Męczennicy afrykańscy. Ziemia afrykańska miała – według świadectwa św. Augustyna – wielką liczbę męczenników. W liście do duchowieństwa i wiernych Kościoła w Hipponie stawia retoryczne pytanie: „czyż Afryka również nie jest pełna ciał świętych męczenników”¹, którym oddaje się kult w kaplicach i bazylikach dla nich zbudowanych. Kult ten miał zazwyczaj charakter lokalny, o czym świadczy żalenie się Biskupa z powodu małego udziału wiernych Hippony w święto narodzin męczennika Wawrzyńca czczonego bardzo w Rzymie:

„Wspaniałe jest męczeństwo św. Wawrzyńca, lecz w Rzymie, nie tutaj. Widzę was tak niewielu. Jak nie można ukryć Rzymu, tak samo nie można ukryć chwały Wawrzyńca. Lecz nie mogę zrozumieć, dlaczego aż dotąd była ona ukryta przed tym miastem. Dlatego choć nieliczni posłuchajcie kilku słów, ponieważ i my wskutek zmęczenia fizycznego i intensywnego upału nie możemy mówić wiele”².

Liczne augustyńskie mowy (*sermões*), wygłaszane z okazji wspomnienia rocznicy przelewu krwi przez chrześcijan, tworzą historię kultu męczenników i ukazują ich wielkość. Spośród najślawniejszych afrykańskich męczenników wymienia: św. Cypriana, czczonego we wszystkich krajach wielkiego bisku-

¹ *Epistola* 78, 3, NBA 21, 60: „numquid non et Africa sanctorum martyrum corporibus plena est”?

² *Sermo* 303,1, NBA 33, 514: „Beati Laurentii illustre martyrium est, sed Romae, non hic; tantam enim video vestram paucitatem. Quam non potest abscondi Roma, tam non potest abscondi Laurentii corona. Sed quare adhuc istam civitatem lateret, scire non possum. Ergo pauci audite pauca: quia et nos in hac lassitudine corporis et aestibus non possumus multa”.

pa Kartaginy³, dwie znakomite kobiety: Perpetuę i Felicję⁴, męczenników scyllitańskich⁵, biskupa Hippony Theogenesa⁶, Kastusa i Emiliusa⁷, diakona Mariana i lektora Jakuba⁸, biskupa Utyki Kwadrata⁹, bogate matrony: Fabię Salsę i Kryspinę¹⁰, grupę „Viginti Martyres” i „Octo Martyres¹¹ oraz św. Feliksa i Genadiusza¹².

Z męczenników italskich czczono w Afryce wspomnianego św. Wawrzyńca, świętych Protazego i Gerwazego¹³ oraz biskupa Ksystusa¹⁴. Oddawano też cześć kilku męczennikom hiszpańskim, a mianowicie: św. Wincentemu z Saragossy (czczono go w całym Kościele)¹⁵, św. Eulalii¹⁶, biskupowi Fruktuosowi z jego towarzyszami¹⁷.

2. Motywy kultu męczenników. Biskup Hippony mówił często o sensie i znaczeniu kultu męczenników. Jego myśli stały się później dobrem całego Kościoła. Męczeństwo chrześcijan widział w świetle życia dla Chrystusa jako najwyższą ofiarę i najczystsze urzeczywistnienie miłości Boga i bliźniego. Męczennicy chrześcijańscy:

„nie bali się ani umierać, ani cierpieć. Zwyciężył w nich Ten, kto w nich żył; tak iż tych, którzy żyli nie dla siebie, lecz dla Niego, nie interesowało umie-

³ Por. *Sermo* 310, 1, NBA 33, 632: „Spiritus Sanctus doceat nos in hac hora quae oporteat dicere; dicturi enim sumus aliquid de laude Cypriani gloriosissimi martyris, cuius Natalem hodie, sicut nostis, celebramus. Quod nomen sic frequentat Ecclesia, id est Natales, ut Natales vocet pretiosas martyrum mortes [...]. Quis enim hodie, non dicam in hac nostra civitate, sed plane per Africam totam transmarinasque regiones, non christianus solum, sed paganus, aut Iudaeus, aut etiam haereticus poterit inveniri, qui non nobiscum dicat Natalem martyris Cypriani? Quid est hoc, fratres? Quando natus sit, ignoramus; et quia hodie passus est, Natalem eius hodie celebremus. Sed illum diem non celebraremus, etsi nossemus”; zob. też *Sermones* 311-313; 313/A-313/F.

⁴ Por. *Sermo* 280, 1, NBA 33, 98; zob. też *Sermones* 281-282.

⁵ Por. Possidius, *Indiculus librorum tractatum et epistolarum S. Augustini*, PL 46, 19: „Per natalem sanctorum martyrum Scillitanorum tractatus duo”; Augustinus, *Sermo* 16 (*In natale sanctorum martyrum Scillitanorum*), ed. Denis, w: *Miscellanea Agostiniana* (= MA), I, Roma 1930, 75-80.

⁶ Por. *Sermo* 273,7, NBA 33, 8.

⁷ Por. *Sermo* 285, NBA 33, 134.

⁸ Por. *Sermo* 284, NBA 33, 120.

⁹ Por. *Sermo* 18 habitus in natale martyris Quadrati, ed. Denis, MA I 90-97.

¹⁰ Por. *Enarratio in Ps* 120, 13, NBA 27, 1454; *Enarratio in Ps* 137, 3, NBA 28, 434.

¹¹ Por. *De civitate Dei* XXII 8 i 9, NBA 5/3, 336 i 338; *Sermo* 356, 10, NBA 34, 268.

¹² Por. *De miraculis S. Stephani Protomartyris* I 2, PL 41, 834-835.

¹³ Por. *Sermo* 286, 5 i 4, NBA 33, 148.

¹⁴ Por. *In Joannis Evangelium tractatus* 27, 12, NBA 24/1, 632.

¹⁵ Por. *Sermo* 276, 4, NBA 33, 26: „Quae hodie regio, quae provincia transmarina, quo usque vel Romanum imperium, vel christianum nomen extenditur, natalem non gaudet celebrare Vincentii?”.

¹⁶ Por. *Sermo* 313/G, 3, NBA 33, 718.

¹⁷ Por. *Sermo* 273, 2, NBA 33, 2, 4.

ranie. Chrystus darzył ich rozkoszami duchowymi, aby nie czuli bólów cielesnych i nie odstąpili, lecz przezwyciężyli próbę¹⁸.

Dzięki niezłomnej wierze i czystej miłości przezwyciężyli lęk przed śmiercią. Odwracając się od światowych obietnic wzniesli się do spraw wyższych. Męczennicy okazali miłość, o której Pan powiedział, iż większej być nie może¹⁹.

Chrześcijanie czczą pamiątki po męczennikach jako po świętych ludziach Bożych, którzy aż do swej śmierci cielesnej bronili prawdy. Augustyn w tym widzi wielkie znaczenie czci męczenników, że za ich zwycięstwo wyrażamy wdzięczność Bogu, odnawiamy naszą o nich pamięć, podziwiamy ich, cieszymy się z odniesionego przez nich zwycięstwa, a sami wzywając Boga na pomoc, zachęcamy siebie do zdobywania podobnych wieńców i palm. Ludzie pobożni, składając dary u grobów męczenników, przejawiają o nich dowody pięknej pamięci, ale nie są to obrzędy lub ofiary dla zmarłych jako bóstw²⁰. Myśl tę rozwija w polemice z Faustusem, który zarzucał chrześcijanom, że kult męczenników zamienili w cześć oddawaną idolom. Píše o tym w *Contra Faustum*:

„Lud chrześcijański natomiast czci pamięć męczenników uroczystościami religijnymi zarówno dla pobudzenia do naśladowania, jak też po to, żeby towarzyszyły mu ich zasługi i wspomagały modlitwy. Cześć tę jednak oddaje w taki sposób, że chociaż stawia ołtarze na ich grobach, to stawia się je samemu Bogu męczenników, nie zaś któremuś z nich. Bo i który z biskupów stojąc przy ołtarzu w miejscu poświęconym ciałem świętych powiedział: składamy ci w ofierze Piotrze, Pawle albo Cyprianie, lecz to, co się składa w ofierze, ofiaruje się Bogu, który uwieńczył męczenników, przy grobach tych, których uwieńczył. Chodzi o to, żeby to samo miejsce zachęcało do wzbudzenia silniejszego uczucia, by miłość stawała się silniejsza zarówno dla tych, których możemy naśladować, jak i Tego, dzięki pomocy którego potrafimy naśladować²¹.

Biskup Hippony wyjaśnia, że świętym nie oddajemy tego samego kultu, jaki należy się Bogu, a co wyraża grecki termin *latreia* i oznacza służbę należną jedynie bóstwu. Takiej czci nie można oddawać komukolwiek poza samym Bogiem. Jeśli zaś ktoś popełni tego rodzaju błąd, zostaje napomniany. Ofiary składa się jedynie Bogu. O tym piszą już Dzieje Apostolskie, bo kiedy mieszkańcy Likonium, poruszeni cudami Pawła i Barnaby, chcieli im złożyć ofiary niczym bogom, wyznali, że nie są bogami, i usiłowali im przeszkodzić (Dz 14, 7).

¹⁸ *Sermo* 280, 4, NBA 33, 102: „Martyres Christi...nec mori, nec dolere timuerunt. Vicit in eis qui vixit in eis; ut qui non sibi, sed illi vixerunt, nec mortui morerentur. Ipse eis exhibebat spirituales delicias, ne sentirent corporales molestias; quantum non defectioni, sed exercitationi sufficeret”.

¹⁹ Por. *In Joannis Evangelium tractatus* 84,1, NBA 24/2, 1260: „...impleverunt ipsi caritatem qua Dominus dixit non posse esse maiorem”.

²⁰ Por. *De civitate Dei* VIII 27, NBA 5/1, 610, 612.

²¹ *Contra Faustum* 20, 21, CSEL 25/1, 562, tłum. J. Sulowski, PSP 55, 235-236.

„Cieszymy się, że męczennicy przeszli z ziemi mozołu do krainy spoczynku”²². Bóg zrównał ich z aniołami²³, radują się z nimi w niebie²⁴. Sławimy ich, ponieważ ponieśli śmierć za prawdę, a umierając znaleźli życie.

Prawdziwy kult męczenników należy dowieść czynem, naśladować ich cnoty. Augustyn wciąż wraca do tych myśli:

„Jedynie czcić [męczenników] bez naśladowania, nie jest niczym innym, jak kłamliwym schlebaniem. Po to ustanowiono te uroczystości w Kościele, aby przez nie wspólnota członków Chrystusa poczuła się zachęcona do naśladowania męczenników Chrystusa. Taka jest jedyna korzyść tej uroczystości, innej nie ma”²⁵.

„Jeśli nie możemy naśladować ich czynem, naśladowujmy miłością, jeśli nie w chwale, przynajmniej w radości; jeśli nie w zasługach, to w pragnieniach; jeśli nie w cierpieniu, to we współczuciu, jeśli nie w wywyższeniu, to w zjednoczeniu”²⁶.

Bardzo istotny motyw czci męczenników tkwi w przekonaniu, że męczennicy wypraszają u Boga pomoc braciom na ziemi²⁷. Bóg jest możny uwolnić nas od wszelkiego zła modlitwami św. Cypriana i wszystkich świętych:

„Doskonała jest sprawiedliwość męczenników, ponieważ w samej męce osiągnęli doskonałość. Dlatego nie zanoszą się za nimi modłów w Kościele. Za innych zmarłych wiernych modli się, za męczenników nie modli się. Oni bowiem odeszli tak doskonali, że nie muszą być przez nas wspierani, lecz są naszymi obrońcami”²⁸.

Kościół obchodzi święta męczenników, by lud odciągnąć od pogańskich teatrów. Augustyn kończy pewne kazanie, które wygłosił w Kartaginie, zwracając w tej materii uwagę:

„Również i na dzień jutrzejszy zapraszamy was, wasza Miłość. Jak posłysz-

²² *Sermo* 326, NBA 33, 796: „Laetatur, quia de terra laboris ad regionem quietis martyres transierunt”.

²³ Por. *De civitate Dei* VIII 27, NBA 5/1, 610: „...sanctis suis angelis caelesti honore sociavit”.

²⁴ Por. *Sermo* 325, 1, NBA 33, 792: „...in caelis cum angelis gaudent”.

²⁵ Tamże: „Sed honorare, et non imitari, nihil est aliud quam mendaciter adulari. Ad hoc ergo istae festivitates in Ecclesia constitutae sunt Christi, ut per eas congregatio membrorum Christi admoneatur imitari martyres Christi. Haec est omnino huius festivitatis utilitas, alia non est”.

²⁶ *Sermo* 280,6, NBA 33, 104: „Si eos sequi non valemus actu, sequamur affectu; si non gloria, certe laetitia; si non meritis, votes; si non passione, compassione; si non excellentia, connexionem”; zob. *Sermo* 302, 1, NBA 33, 490.

²⁷ Por. *Contra Faustum* XX 21, CSEL 25/1, 562: „Populus autem christianus memorias martyrum religiosa sollemnitate concelebrat et ad excitandam imitationem et ut meritis eorum consocietur atque orationibus adiuvetur”, zob. wyżej n. 21.

²⁸ *Sermo* 285, 5, NBA 33, 138: „Martyrium perfecta iustitia est, quoniam in ipsa passione perfecti sunt. Ideo pro illis in Ecclesia non oratur. Pro aliis fidelibus defunctis oratur, pro martyribus non oratur: tam enim perfecti exierunt, ut non sint suscepti nostri, sed advocati”.

liśmy, tamci jutro będą mieli morze w teatrze: my miejmy port w Chrystusie. Ale ponieważ pojutrze, czyli w czwarty dzień tygodnia, nie możemy przybyć do stołu Cypriana, gdyż wypada święto świętych męczenników – jutro przy stole [Cypriana – A.E.] się zbierzmy²⁹.

„Co dopiero obejrzelśmy dużą walkę siedmiu braci i ich matki. Jaka potężna walka, moi bracia, jeśli umiemy przyglądać się wewnątrz! Porównajcie z tym świętym przedstawieniem rozkosze i radości teatrów! Tam oczy płamią się, tu serca się oczyszczają; tu widz zasługuje na pochwałę, jeśli był naśladowcą; tam zaś widz narobi sobie wstydu, a naśladowca pozbawi sławy. Ja kocham męczenników, ja im się przyglądam. Kiedy czyta się opis ich męki, rozważam [go – A.E.]. Powiedz mi, bądź taki, jak oni, i pochwalifeś mnie. Ty oglądasz mim, oglądasz pantomim; chcę ci powiedzieć: bądź taki i nie gniewaj się. Jeśli zaś mówię tobie: taki jesteś, i gniewasz się, uczynią ciebie winnym nie moje słowa, lecz twoja złość³⁰.

Najgłębszą podstawą czci męczenników dostrzega Augustyn w końcu w tym, że chwała męczenników jest chwałą Boga³¹. Cześć świętych przechodzi na uczczenie Boga, bo siłą męczenników, zarówno kobiet jak i mężczyzn, jest sam Chrystus.

DE MARTYRUM IN SCRIPTIS SANCTI AUGUSTINI CULTU

(Argumentum)

Augustinus enumerat: Cyprianum, Perpetuam et Felicitam, martyres Scyllitanorum, episcopum Hipponensem Theogenem, Castum et Aemilium, diaconum Marianum et lectorem Iacobum, episcopi Uticae Quadratum, Fabiam Salsam et Crispinam, viginti martyres, octo martyres, sanctum Felicem et Gennadium. Celebrabantur etiam martyres Italici: Laurentius, Protasius et Gervasius et episcopus Xystus atque pauci martyres Hispanici: Laurentius a Saragossa, sancta Eulalia, episcopus Fructuosus cum sociis – propter Christum facti sunt martyres.

²⁹ *Enarratio in Ps 80*, 23, NBA 26, 1146: „Etiam in crastinum diem invitamus Caritatem vestram. Cras illi habent, ut audivimus, mare in theatro: nos habeamus portum in Christo. Sed quoniam perendino die, id est, quarta sabbati, non possumus ad mensam Cypriani convenire, quia festivitas est sanctorum martyrum; crastino ad ipsam mensam conveniamus”.

³⁰ *Sermo 17*, 7, ed. Denis, MA I 87: „Modo spectavimus magum certamen septem fratrum et matris illorum. Quale certamen, fratres mei, si noverunt mentes nostrae spectare! Comparete huic sancto spectaculo voluptates et delicias theatrorum. Ibi oculi inquinantur, hic corda mundantur: hic laudabilis est spectator, si fuerit imitator; ibi autem et spectator turpis est, et imitator infamis. Denique amo martyres, specto martyres: quando leguntur passiones martyrum, specto. Dic mihi, talis sis, et laudasti. Tu specta mimum, specta pantomimum; dicam tibi, talis sis, et noli irasci. Si autem dico tibi, talis sis, et irasceris, faciunt te reum non verba mea, sed iracundia tua”.

³¹ Por. *Sermo 313*, 2, NBA 33, 660: „Quid enim nisi Dei sunt laudes tanti martyris laudes”.

Christiani – catholici celebrant sollemnitates martyrum ad exhortationem fidelium. Colunt Deum, quem colunt et martyres. Tempia et sacrificia non martyribus, sed Deo soli exhibentur. Martyres loco meliore recitantur ad altare. In diebus martyrum cogitandum de ipsorum sequendis vestigiis. Martyres laudandi et amandi, Deus martyrum colendus.